

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

79

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת וישלח תשע"ג

ושמעתי כי בזמן הסכנה היו כאלה שרצו לדעת מה המצב, והתרגלו לשמוע 'חדשות' ממה שנעשה בעולם, כך הוא טבע האדם שיש סקרנות לשמוע ולדעת דברים חדשים, אבל האמת היא שצריכים להשתמש עם הסקרנות לדברי תורה ולא לדברים אחרים, וכמו שפירש"י על הפסוק (דברים ו, ו) "והיו הדברים האלה אשר אנוכי מצווך היום" - "לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצים לקראתה", היינו שדברי התורה צריכים להיות בכל יום כחדשים, ועלינו להתחזק עכשיו בסקרנות של תורה שזה מעניין ומושך מאד, ולא בדברים אחרים.

מעלת התורה

נדבר על מעלת התורה ועל הצלחה בתורה, כיצד מצליחים בתורה? פשוט שזה תלוי לפי ההתמדה, ככל שאדם לומד יותר, כך קדושת התורה מקדשת אותו, וכמו שאמרו חז"ל (אבות ד, ב) מצוה גוררת מצוה, קדושה מושכת לקדושה ומשפיעה עוד קדושה, ומצינו גם לצד השני (ספרי דברים יא, כב) "אם תעזבני יום יומיים אעזבך", היינו שבטלה מושכת בטלה, וכך גם להיפך התמדה מושכת התמדה, ועל ידי זה יש הצלחה בתורה.

וידוע כי מעלת התורה גדולה יותר מכל המצוות, וכמו שאמרו בפרקי אבות (ו, א) "ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים", ופירש שם ברוח חיים "כי התורה יותר גדולה אפילו ממעשים טובים", היינו שהתורה נותנת לאדם גדולה ורוממות יותר מכל המצוות והמעשים הטובים. ועוד יש במעלת התורה עד כדי כך שאפשר להכיר על הפנים של האדם הלומד שיש לו פנים אחרות, וכפי שידוע מכמה מעשים שהיו בזה.

מעשה שהיה אצל מרן הגרי"ז זצ"ל שהיו אברכים מתפללים מנחה בביתו, ופעם אחת אמר הגרי"ז על אחד האברכים כי ניכר עליו שאינו לומד כרגיל, והיה אחד שהתפלל שהרי הוא משתתף ונמצא בכל השיעורים והסדרים, והלך ובירר ומצא שהלה עבר דירה באותם ימים, וידוע לכל מי שעבר דירה שיש בזה בלבול הדעת גדול מאד, והראש טרוד כל הזמן במחשבה כיצד לסדר את הרהיטים, והיה איזה ביטול תורה במחשבה והיסח הדעת מתורה, ואמנם אף אחד לא הרגיש בזה, אבל מרן הגרי"ז הכיר זאת על פניו.

ועוד היה מעשה עם מו"ר הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל שאמר פעם לאדם אחד כי הוא מכיר על הפנים אם אדם למד היום או לא, ושאל אותו האדם ההוא מה הוא מכיר עליו, והשיב הרב דסלר כי ממראה פניו ניכר שלמד היום, אך אותו האדם אמר שבאותו היום עדיין לא הספיק לשבת וללמוד, ואמר לו הרב דסלר שיעשה שוב חשבון מדויק מה עשה בכל רגע מתחילת היום, והשיב ומצא שהיו כמה רגעים שפגש מישהו ודיבר עימו בלימוד, ואמר לו הרב דסלר כי זהו מה שהיה ניכר על פניו אור התורה.

ואם זהו כוח התורה שרגע אחד של דיבור בדברי תורה משנה את הפנים, כל שכן אם לומדים הרבה תורה שזה מקדש יותר את האדם ונהפך לאדם אחר, ועל ידי זה נעשה בעל תורה אמיתי שמשפיע על כל הסביבה וכמו שכתב החזו"א, ואפילו על המקומות הרחוקים יש לו השפעה נסתרת, וידוע כי חילוני שגר בבני ברק בקרבת בני תורה, יש לו מהות ואופי אחר מחילוני שגר בתל אביב או ברמת גן, מפני שמקבל השפעה מבני התורה.

והנה כתוב בתורה על יעקב אבינו (בראשית כה, כז) "ויעקב איש יושב אוהלים", היינו שהיו בו שתי מעלות, האחד שהיה איש תם, ופירש"י: "כליבו כן פיו", היינו שהיה אומר את מה שהוא חושב, וחושב כמו שהוא אומר, והיו פיו ולבו שווים, ועוד מעלה שהיה יושב אוהלים, ולמד תורה בבית מדרשו של שם ועבר.

ומסתבר שיש קשר בין הדברים, ושני המעלות האלו תלויים זה בזה, כי התורה היא תורת אמת וכמו שכתוב (תהלים קיט, קמב) "ותורתך אמת", וכשאדם דבוק בתורה שהיא האמת נעשה גם הוא לאיש אמת, וכליבו כן פיו ואינו יכול להוציא שקר מפיו, וכשאמרה תורה על יעקב אבינו שהיה "איש תם יושב אוהלים", היינו כי מפני שהיה איש אמת ממילא היה שייך לתורה, שהאמת מושכת לתורה, והתורה היא האמת.

אמונה והשגחה

הזמן מחייב עכשיו, יש לנו חיוב הודאה אחרי הסכנה שהייתה בארץ הקודש בזמן האחרון, ובחסידי שמים עברה הסכנה, ואמנם נראה כאילו זה בדרך הטבע, אבל באמת זהו הסתר פנים מה שיש החושבים שזה טבע, והאמת כי אין שום טבע והכל בהשגחה, וחיבים אנו להודות על חסדי שמים. אבל נדמה שאין אנו מרגישים כל כך חיוב של הודאה, וגם אני בעצמי איני מרגיש כראוי את חיוב ההודאה.

וכן מה שאנו אומרים בכל בוקר "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתך בחמלה", נתבונן האם באמת אנחנו מרגישים את חיוב ההודאה? הרי לא מרגישים כל כך את החיוב של הודאה, וזהו מפני שרגילים להתעורר בכל בוקר בריאים ושלמים ולא מרגישים את החסד בזה, וכמו שכתב החובות הלבבות (בהקדמה לשער הבחינה) כי דבר שאדם רואה שנוהג כל הזמן, הוא מתרגל וחושב שזה טבע, וההרגל מחליש את האמונה.

האמונה היא החיוב הראשון "אנוכי השם אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", היינו להאמין ולדעת שהכל בהשגחה, וכמו שראו את הנסים וההשגחה ביציאת מצרים, ואמרו חז"ל (מכות כד, א) בא חבוקוק להעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה, היינו מפני שבדורות הקודמים היה שייך להתחיל את החיזוק בדברים אחרים ולא רק באמונה, אבל חבוקוק בדורו ראה שנחלשה האמונה ומוכרחים קודם להתחזק באמונה שזה היסוד לכל המעלות והמידות הטובות, כי בחיסרון אמונה האדם מתנהג כמו בעל חי לפי המידות הרעות שבטבע האדם.

ושמעתי פעם בלומז'ה מהמשגיח הגה"צ רבי אבא גרוסברד זצ"ל שאמר בשם בעלי מוסר כי רבינו יונה חיבר "שער האכזריות" [וכמו שחיבר "שערי תשובה", וכן "שער העבודה" שנדפס לאחרונה מכתב יד] ואמרו בעלי המוסר שאם היה בידינו שער האכזריות של רבינו יונה, היינו מפחדים מכל אחד ואחד, ולא היינו יכולים לישון באותו החדר עם אף אדם, מפני שהיו יודעים את טבע האכזריות והמידות הרעות שיש באדם.

ועל כל פנים החיוב הראשון הוא להתחזק באמונה, וידוע שבקלם עבדו הרבה על חיזוק האמונה, וכן עכשיו שזכינו לראות נסים חדשים בחסדי שמים, צריכים להתחזק יותר באמונה, וחיזוק האמונה יביא להתגבר על המידות הרעות שבטבע האדם, וכפי שדיברנו הרבה פעמים כי לפי האמונה אין מקום למידות רעות, שהרי מאמינים שהכל בידי שמים, ומה שייך קנאה או כעס, הרי בשמים רצו ככה, וכי יש לאדם טענות על הקב"ה?

והדרך לחיזוק האמונה היא על ידי הקביעות בספרי המוסר, ספרי מחשבה ומוסר - הכל ביחד, ללמוד בספרי המוסר ולחשוב אחר כך על מה שכתוב בהם, ולפעמים ספרי המוסר אינם משפיעים מפני שאחר כך מסיחים דעת מזה. וכן כתב באיגרת הגרי"א לקבוע זמן בכל יום ללימוד המוסר ולהתבונן ולחשוב על זה, וזה לשונו: "ובספרים שלי יש משלי עם לשון אשכנז, למען השם שיקראו בכל יום. והוא יותר טוב מכל ספרי מוסר. וגם ספר קהלת יקראו תמיד לפניך, כי שם מהביל ענייני העולם הזה, ושאר ספרים".

והמשיך וכתב שם "אבל חס ושלום לא תהיה התכלית הקריאה לבד, כי בזה אין מתפעל האדם, גם כמה בני אדם קורין מספרי מוסר ואינם מתפעלים, והוא בשביל הזכר למעלה, ועוד בשביל יציאתם בלא הבנה, כי זה מאבד את הכל, והמשל הזורע בלא חרישה שיחטוף הרוח וישביע עופות, והוא בשביל שאין יכול לחסום עצמו ולגדור, והוא כזורע בלא גדר ואוכלים החזירים וירמסום, ויש שזורע על האבן, והוא לב האבן שאינו נכנס בו כלל, וצריך להכות את האבן עד שיתפוצץ".

אם סדרי המוסר היו מלאים חצי שעה שלמה בכל יום, וכולם היו עוסקים בזה, ודאי שהיו משפיעים גם על אחרים, וכדברי החזון איש באיגרת (ג, סב) על מי שהוא בעל תורה אמיתי שהשפעתו ניכרת על הסביבה, כי הקדושה משפיעה וכמו שכתב רש"י בתחילת פרשת ויצא (כח, י) "שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיווה הוא הדרה", היינו שלוש מיני השפעות שהצדיק משפיע על המקום, ואם היינו כולנו בשלמות זה היה משפיע על כל העולם.

וכמדומני שראיתי בספר אחד שמי שהוא איש אמת כשומע דבר שקר מיד הוא מרגיש שזה שקר ואי אפשר לרמות אותו, מפני שמידת האמת חקוקה כל כך בטבעו עד כדי כך שיכול להרגיש אם השני משקר או לא. ועוד ראיתי בספר אחד שכתב כי אפילו רשע גמור, אם יש בו מידת האמת סופו לחזור בתשובה, כי מידת האמת מחייבת את האמונה, ומי שיש לו מידת האמת מוכרח להיות מאמין.

לכן גם אנשים שהיו רחוקים מתורה ומצוות חוזרים בתשובה, אם הם אנשי אמת ובעלי מידות טובות, וכמו ששמעתי מעשים שהיו גם אצל חילוניים שוויתרו על סכומים גדולים של אלפי שקלים מפני מידת האמת שבהם, שבתחילה הסכימו על סכום אחר יותר נמוך, וכפי שמסופר בגמרא (בי"ב פה, א) על רב ספרא "ודובר אמת בלבבו", ויש הרבה כאלה שהם תינוקות שנשבו ולא קיבלו חינוך של תורה, אבל אם יש להם מידת האמת סופם לחזור בתשובה, מפני שהאמת מחייבת את האמונה.

מעשי אבות

והנה כתוב על יעקב אבינו (כת, יא) "ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא", ופירש"י "התחילו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי ניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי ניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו" [גם באבנים דוממות שייך מריבה, מפני שכל דבר בבריאה אפילו דומם יש בו כוח רוחני, וכמו שמצינו (בראשית רבה ז, ו) שכל צמח יש לו מלאך שמכה עליו ואומר גדל, והיינו כוח רוחני כמו נפש, וכן כל דבר בבריאה יש כוח רוחני שמקיים אותו].

וכל אחת מן האבנים רצתה שעליה יניח יעקב את ראשו, מפני שהאבן מתקדשת ומתעלה כשהצדיק משתמש בה, וכמו שכתב המסילת ישרים בפרק א' "כי עליו גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כעניין מה שאמרו הז"ל בעניין אבני המקום שלקח יעקב וישם מראשותיו (חולין צא, ב) אמר רבי יצחק מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והייתה כל אחת אומרת עלי ניח צדיק ראשו", היינו שהאבן מתעלה על ידי שהצדיק מניח עליה את ראשו, וכן כל דבר גשמי מתעלה בהיותו משמש לאדם השלם.

ומצינו בגמרא (יומא עא, א) כי הרוצה לנסך יין על גבי המזבח בזמן הזה ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין, והביאור בזה מפני שתלמידי חכמים אכילתם ושתיתתם לשם שמים, וכאשר תלמיד חכם שותה יין הרי הוא מקדש את היין בשתייתו ונעשה כמו נסכים על גבי המזבח, ואכילת תלמיד חכם היא כמו קרבנות, וגם שינתו היא כמו עבודה בבית המקדש, וכפי שהזכרנו מדברי הרמב"ם (הלכות דעות ג, ג) כי אדם שישן לשם שמים וכוונתו כדי שיהיה לו כוח לעסוק למחר בתורה ובמצוות, הרי הוא עובד השם גם בשנתו.

ויעקב אבינו בעצמו ראה שכל האבנים נהפכו לאבן אחת והבין מזה את צדקותו שכל האבנים ביקשו לשמשו, וכן אחר כך בחלומו זכה לגילוי נבואה (כן דעת הרמב"ם במורה נבוכים ח"ב פרק מ"ה) וקיבל הבטחות על כל העתיד שלו ושל זרעו: הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך וגו' ושמרתך בכל אשר תלך וגו' כי לא אעזבך וגו', אם כן לכאורה מיד כשהתעורר היה צריך להתמלא שמחה שזכה לגילוי נבואה כזה וקיבל הבטחות על כל העתיד של כלל ישראל, וגם ראה את צדקותו שכל האבנים מבקשות לשמשו.

אבל לא כך כתוב אלא (שם פסוק טז) "וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש השם במקום הזה ואנוכי לא ידעתי" ופירש"י: "שאילו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה", היינו שמיד כשהתעורר משנתו, הצטער על מה שישן במקום קדוש, ואם היה יודע את קדושת המקום לא היה ישן שם.

ושמעתי ממרן הרב מפוניבז' זצ"ל שאמר כי רואים בזה את דרגתו של יעקב אבינו, שבמקום לשמוח בכל ההבטחות וגילוי השכינה שהיו לו בשנתו, במקום זה הוא מצטער ודואג כיצד נכשילי שישנתי במקום קדוש כזה, ואמר הרב זצ"ל כי רואים מכאן שאדם בכל מדרגה שהוא ובכל המצבים שהם, הדבר הראשון שצריך לחשוב הוא "וואס איז מיט מיר" – מה איתי, מה המצב שלי ברוחניות, האם אני נוהג כהלכה או לא.

ועוד כתוב (שם ל, א) "ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנוכיי", ולכאורה צריך ביאור וכי שייך קנאה אצל רחל, הרי רחל הייתה בדרגה גבוהה מאד, ואפילו יותר מיעקב אבינו, כמו שכתוב (כט, ז) "ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וגו' ויגש יעקב ויגל את האבן" וכתב בעל הטורים "שכיון שראה אותה שרתה עליו שכנה רוחו הקודש" ורק אז היה בכוחו להוריד את האבן, ומה שייך שצדקנית כזו תקנא באחותה?

ואמנם רש"י פירש "ותקנא רחל באחותה" – קנאה במעשיה הטובים אמרה אילולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים", והיינו שאין זו קנאה אסורה שאיכפת לה ממה שיש ללאה, אלא אדרבה, שמחה במה שיש ללאה, ורק היה קנאה

כשרה וחלישות הדעת מדוע אין לה זכויות כמו לאה שזכתה לבנים בזכות מעשיה הטובים. אבל צריך ביאור אם כן מהו שאמרה ליעקב "הבה לי בנים ואם אין מתה אנוכיי", הרי יעקב אינו אשם בזה, והיא זו שצריכה להוסיף מעשים טובים כדי לזכות לבנים, ומדוע באה בטענות אל יעקב?

ואולי יש לפרש כי באמת רחל לא באה בטענות, ומה שאמרה "הבה לי בנים" זהו המשך למה שקנאה במעשיה הטובים, כי מעשים טובים אינם רק מה שאדם עושה בעצמו אלא גם מה שמשפיע על אחרים, וכמו שכתב החובות הלבבות (שער אהבת השם פ"ו) כי מי שמשפיע על אחרים לעשות מעשים טובים, כל מה שעושים מכוחו נחשב כאילו הוא עשה, ולא שכתב היו לה ארבעה בנים ממילא היה לה אפשרות לעשות יותר מעשים טובים, שהשפיעה עליהם וחניכה אותם, ולכן ביקשה רחל מיעקב "הבה לי בנים" – כדי שתוכל גם היא לחנך ולהשפיע עליהם, וממילא יהיו לה יותר מעשים טובים.

וכתוב אחר כך "וייחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלוקים אנוכי אשר מנע ממך פרי בטן", ומצינו שנענש על זה, כמו שהביא המסילת ישרים פרק ד' מדברי המדרש (בראשית רבה עא, ז) "אמר לו הקב"ה כך עונים את המעוקות: חיך, שבניך עומדים לפני בנה", היינו שלא היה ראוי לענות ככה לרחל שהייתה במועקה, ומפני שחרה אפן ברחל נענש שבניו היו צריכים לעמוד לפני יוסף במצרים. וצריך ביאור מה השבטים אשמים בכעסו של יעקב, ומדוע נענשו הם שהיו צריכים לעמוד לפני יוסף במצרים.

ויתכן לפרש בזה, כי מאחר שהייתה תביעה על יעקב אבינו, היינו בדקדוק כחוט השערה לפי מדרגתו וכמו שכתב במסילת ישרים שם, אם כן היה חסר משהו כחוט השערה בדרגת השלמות של יעקב אבינו, ואם היה יעקב שלם לגמרי בזה אזי גם השבטים היו יורשים מכוחו את המעלות בשלמות, אבל כיון שהיה חסר משהו כחוט השערה לדרגת השלמות אצל יעקב, ממילא גם השבטים היו חסרים בזה, ועדיין היה חסר התיקון המושלם בכלל ישראל, ולכן נענשו השבטים שהיו צריכים לעמוד לפני יוסף במצרים, מפני חיסרון השלמות כחוט השערה – שהיה קיים גם בהם.

כל הדברים האלו הם עניינים של אמונה, של תורה ושל מידות טובות, והם שלושה דברים שהעולם עומד עליהם, תורה, עבודה זה אמונה, וגמילות חסדים היינו מידות טובות, וצריכים חיזוק תמיד בזה כמו שאמרו (ברכות לב, ב) ארבעה צריכים חיזוק תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ, והיינו גם כן הדברים הנ"ל, תורה, תפילה היא עבודה שלב, ומעשים טובים היינו מידות טובות, ופירש"י שם "שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כוחו".

והעצה היחידה לחיזוק תמידי היא על ידי קביעות בספרי המוסר, וכבר סיפרתי שאמרו לי אלו שהתחילו לעסוק בספרי המוסר, ואמרו שמזמן שיש להם קביעות בספרי מוסר נעשו מאושרים כל היום, וגם בבית עם בני המשפחה יש להם חיים מאושרים, מפני שמקבלים בזה מבט אחר על כל החיים, ועל ידי זה אין כעס ואין קפידות, אין גאווה ואין קנאה, והכל בנעימות ובדרכי נועם – זהו על ידי קביעות בספרי המוסר.

ורש"י כתב שם כי החיזוק צריך להיות תמיד, היינו לכל הפחות פעם אחת ביום. סדרי המוסר בישיבות הם חצי שעה בכל יום. ובמעשה רב הלכות תפילה (אות ס"ו) כתב בשם הגר"א ללמוד ספרי מוסר כמה פעמים בכל יום, ולא רק פעם אחת ביום. והנפש החיים (ד, ז) כתב שאפילו באמצע הלימוד יש היתר להפסיק ולהתבונן מעט בהרהורי תשובה ויראת שמים, שאין זה ביטול תורה, אלא ה"קב חומטין" שהוא לצורך התורה.

הלואי שזוכה לחיזוק בכל הדברים האלה!

אנו עומדים ימים ספורים לפני חנוכה, וכבר דיברנו בשנים הקודמות כי חנוכה אינו 'בין הזמנים', לא היה דבר כזה אף פעם, ואדרבה, כתוב בספרים שימי החנוכה הם ימים קדושים, והרי כוונת היוונים הייתה "להשכיחם תורתך", אם כן כשהיה הנס הייתה השפעה של חיזוק התורה, וכל שנה ושנה חוזרת ההשפעה בימים אלו, ויש בהם השפעה של הצלחה בתורה [יש ספר 'בניין עולם' שקיבל הסכמה ממרן המשגיח זצ"ל וכתב שם דברים על חיזוק התורה בחנוכה].

ועכשיו בשנה זו שיש שתי שבתות בחנוכה, יכול להיות שישנם תלמידים שמתחשק להם לנסוע לשבתות או שההורים מבקשים על זה, ואמנם אם ההורים מבקשים יש בזה שאלה של כיבוד אב ואם, אבל מסתבר שעם הסברה אפשר להסביר להורים שאפשר בשבת שלפני חנוכה או שאחרי חנוכה, בשבתות אחרות אפשר להשלים, ומסתמא אם יסבירו להורים יבינו את זה, ואלו שאינם מבינים זוהי באמת בעיה.